

בענין כונה בתפילה
אריה ליבוביץ

I. Importance of כונה and some advice. שו"ת יב"א ח"ג או"ח סימן ל'

II. Getting Ready.

A. The proper mood. ברכות דף ל' - sense of fear.

1. At least no anger, joking, lightheadedness - שו"ע סימן צג סעיף ב' ומשנ"ב שם -

2. Waiting. שו"ע סימן צג סעיף א'.

a. before which part of davening?

i. פסוקי דזמרא - ערוך השולחן צג:ד'

ii. שמו"ע - פרמ"ג א"א א'

b. How long to wait?

i. משנ"ב שם ס"ק א' - ideally an hour (for chasidim) but minimally the time to walk 'ח
טפחים. Idea of an hour only being for chasidim is supported by רמ' תפילה ד:טו

ii. שעה - ערוך השולחן שם means a few moments

c. Sitting or Standing

i. תשובות והנהגות ב:מט בשם גר"ח ופרמ"ג א"א א' - sitting

ii. אליה רבה - even standing

d. How important is it? משנ"ב ס"ק ה' - don't sacrifice בציבור

B. Siddur. פרמ"ג א"א צג:ב

1. even for משנ"ב צו:ט חזרת הש"ץ

2. אשי ישראל פי"א הערה ז'

3. משנ"ב צה:ה ובאה"ל סימן צה ד"ה צריך - closing eyes.

C. Getting rid of other thoughts. שו"ע צח:א ומשנ"ב שם.

1. Fear and Joy? רבינו יונה ברכות דף ל'

D. Mindset. Does God owe me anything? שו"ע צח:ה'

E. How to stand.

1. Head Down - Hands - שו"ע צה:ב-ג

a. ערוך השולחן צה:ז - whatever works for you.

2. Feet Together - שם סעיף א' וד'

a. Should women also do it (in light of מג"א תרי"ה)?

b. בית יוסף סימן צה - to show we aren't running anywhere.

3. Shuckling.

a. What is the reason for it?

i. בעל הטורים שמות כ:טו - torah was given with trembling

ii. זוהר פרשת פנחס (ה"ד בכף החיים מח:ט) - flickering of the candle of our neshama

iii. כוזרי מאמר שני אות עט - looking over into sefer

iv. סידור יעבץ (סולם בית אל דף יב ע"ג אות ד) - reinvigorating "natural heat"

b. Should we do it?

i. משנ"ב צה:ז - minhag is to shake

ii. שו"ת רמ"ע מפאנו סימן קיג - no shaking for davening.

iii. סידור יעב"ץ שם - happy medium

iv. משנ"ב מח:ה' - some don't shake for שמו"ע, but do whatever is best for כונה.

III. What does kavanah mean?

A. Two types of כונה.

1. The contradiction in the Rambam.

a. רמב"ם פ"ד הלכות א', טו, טז - רמב"ם פ"ד הלכות א', טו, טז is worthless.

b. רמב"ם פ"י - only מעכב for first beracha

2. חידושי הגר"ח על הרמב"ם.

3. Criticism of R' Chaim's approach.

a. חזון איש על הגליין - this would make davening impossible. Rambam was distinguishing between tefilah as an ideal in broad terms, and what is me'akeiv.

b. שו"ת מנחת שלמה א:א - makes entire discussion of forgetting where you are up to in שו"ת מנחת שלמה א:א moot.

c. שו"ת יב"א ח"ג אר"ח סימן ח' - against story in ל ברכות דף ל

B. Halachos of kavanah.

1. משנה ברורה קא:ב - need to know פירוש המילים also.

a. בית יוסף שם - why modim?

b. ב"ח - relates to having kavanah at end of beracha

2. באור הלכה סימן קא - even in between words can't think of other things.

3. טור סימן קא - at least have ברכה כל ברכה

4. שו"ת ארץ צבי סימן כב ד"ה אמנם גם לזה - tefilah without kavanah is still mitzvah.

1 - שו"ת יביע אומר חלק ג - אורח חיים סימן י ד"ה (ד) אני

אני טרם אכלה לסיים הני פסקי דדינא בענין הכוונה בתפלה, שמע שמעתי שת"ח א' הרשה לעצמו לפסוק ברבים דבזה"ז אף לכתחלה אין כל חיוב להתפלל בכוונה, ומצות כוונה היא אך לחסידיים השרידים אשר ה' קורא. וסמך סמיכה בכל כחו עמ"ש בעירובין (סה), יכולני לפטור את כל העולם מדין תפלה (בכוונה) שנא' ושכורת ולא מיין. ודבריו מהבל ימעטו. כי כל גדולי הפוסקים רוא"ח כתבו דין כוונה אף בזה"ז, גם לאחר מאמר חז"ל הנ"ל, וכ"כ באור זרוע הגדול (ס"ס קב), שכל אדם צריך לדחוק עצמו לכיון, ואם אינו עושה כן עבירה היא בידו ומוטב לו שלא התפלל. ע"ש. וכל מעיין בדברי הפוסקים עיניו לנוכח יביטו כמה השתדלו למצוא עצות לכיון בתפלתו. וע' להחיד"א בשו"ת יוסף אומץ (ר"ס ע) שכ', שראה למהר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל (תלמיד הרמ"ע מפאנו) בס' גורן ארנן, שמצא תיקון לכל אדם לומר כל ברכה בנשימה אחת, ולא ינשום בתוך הברכה כלל, ובזה יוכל לכיון. והוסיף החיד"א, שכן שמע בשם הגאון מהר"י קובו שהרוצה להנצל ממחשבות יאמר כל ברכה בנשימה אחת. ע"ש. ובאמת שעצה זו היא של כת הקודמים. שכן מצאתי לרבינו אשר בר שאול (בדור הראב"ד), בספר המנהגות (עמוד קנב) שכ', יכוף את ראשו ויתפלל בזריזות שיאמר כל מה שיוכל לומר בנשימה אחת, ובזה לא יסיח דעתו. או יחשוב כל ברכה וברכה באצבעותיו, או כפי שיראה עצמו שהוא טוב לו לכיון. ע"כ. והאחרונים יעצו להתפלל מתוך הסיודור. ונתנו רמז ע"ז, אמר עם הספר ישוב מחשבתו. וע' בשבולי הלקט השלם (סי' יב) מה שהאריך בזה. וכן בשו"ת תה"ד (סי' יז). וכ"פ מרן בש"ע (בא"ח/ו) (סי' צו ס"ב). וע' בעטרת זקנים שם. ע"ש. וע' בבא"ח (פ' בשלח אות ה), בשם הגר"ח מוואלוז'ין, שנתן עצה לכל אדם כדי שיוכל לכיון יפה בתפלתו, שיצייר בדעתו צורת האותיות שמוציא מפיו ועי"ז מוכרח שתהיה כוונתו שלמה וקילסו הרהמ"ח שם. וכ' דלפחות יעשה כן באבות. ע"ש. והמחפש באחרונים ימצא עצות רבות כהנה וכהנה. ומה שנשען ע"ד חז"ל בעירובין הנ"ל, נשען על קנה רצון, כי אין זה אלא דרך לימוד זכות בעלמא, וחלילה לחשוב שכוונתם היתה לסמוך ע"ז לכתחלה ולהתבטל מכוונת התפלה. וע' בכיו"ב בס' יקרא דשכבי (דקפ"ד ע"א), דיכולני לפטור קאמר, אבל אינו פוטר, שאין הקב"ה רוצה בכך. ע"ש. וע' בס' סמיכת חכמים (דנ"ט ע"א). ובס' מקראי קדש (דנ"ו ע"א). ובס' כסא דוד (דק"ד ע"א). ע"ש. וכן ראיתי בס' פלא יועץ (מע' כוונה), שאחר שהביא מאמר זה דיכולני לפטור וכו'. כ', דעכ"פ עתיד ליתן דין וחשבון על אשר לא השתדל ברוב עוז ותעצומות, ואשר בכחו לעשות לא עשה לכיון לפחות מידי פעם בפעם באיזו ברכה, או אפ"ל באיזו תיבה ברצוא ושוב, שהכל מצטרף לחשבון. כמ"ש המקובלים וכו'. ע"ש. וכ"כ בספרו חסד לאלפים (סי' קא), שהיודעים דין זה זה שצריך לכיון עכ"פ באבות, ואינם מכוונים, עתידים ליתן את הדין. או לנו מיום הדין. וכו'. ע"ש. וע' למהר"ח פלאגי (בכה"ח) (סי' יא אות ה), שכ' בשם אור הישר פי"ד, שמי שאינו מכין בתפלתו משתתף עם רוח הטומאה, ויבא גם השטן בתוכו. או לו ואוי לנפשו וכמה רע גורם לעצמו. ובס' חס"ל כ', שאין לך צרה גדולה כמו זו כשאינו מכין בתפלתו, והיא רעה

רבה מכל רעות שבעולם. ובס' בתי כנסיות כ', שהמתפלל בכוונת הלב ניצול מחיבוט הקבר. ע"ש. הרי לפנינו כמה מרבני האחרו' שכ' בחומר ענין הכוונה. וע"ע בס' הלבוש (ס"ב) צח ס"ב) שגם בזה"ז יזהר אדם בכל מה שאפשר לעורר כוונתו. וכ"כ הא"ר שם. וכ"כ בס' בית עובד. וביפה ללב (שם). וע"ע בכה"ח (ס"ב) צח) מה שהאריך בזה. וד"ב הערה.

1א - תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב

משנה/. אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. אפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. **גמרא.** מנא הני מילי? אמר רבי אלעזר; דאמר קרא: +שמואל א' א'+ והיא מרת נפש. - ממאי? דילמא חנה שאני, דהות מרירא לבא טובא! אלא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מהכא: +תהלים ה'+ ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. - ממאי, דילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא! - אלא אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא: +תהלים כ"ט+ השתחוו לה' בהדרת קדש, אל תקרי בהדרת אלא בחרדת. - ממאי? דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי! - אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא: +תהלים ב'+ עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה.

2 - שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צג סעיף ב

לא יעמוד להתפלל אלא (ג) באימה והכנעה, (ד) לא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה כגון: דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו: רצון יראוי יעשה, שומר ה' את כל אוהביו (תהילים קמה יט - כ).

3 - משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צג סעיף ב

לא מתוך וכו' - ר"ל דמצוה מן המובחר שאין עומדים אלא מתוך אימה והכנעה אלא כיון דאין כ"א יכול לזוהר להכניס בלבו הכנעה ואימה עכ"פ לא יתפלל מתוך שחוק אלא מתוך שמחה של מצוה [ב"ח וא"ר]:

4 - שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צג

סעיף א

ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוין לבו למקום; ושעה אחת אחר התפלה, שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה.

5 - ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילה סימן צג סעיף ד

ודע דבכאן אין הכוונה על תפלת שמ"ע שהרי שוהין הרבה עד שמ"ע בפסוקי דזמרה ובק"ש וברכותיה אלא הכוונה על כל סדר התפלה דהענין מהשהיה הוא שתיקה והתבוננות בלב להבין לפני מי הוא מכין עצמו להתפלל וכתב בסדר היום דאחר התפלה כשצריך לצאת אם יכול להתעכב עד שלא ישארו עשרה אנשים בבית הכנסת מה טוב בכדי שהוא לא יהיה בהגורמים סילוק השכינה שהרי נתעכב עד שלא נשארה שיעור השראת השכינה דשכינה אינה שורה בפחות מעשרה ע"ש והנה זה ודאי אין כל אדם יכול לעשות כן מיהו בזה ודאי צריך לזוהר שאם יש עשרה בצמצום שלא יצא הוא הראשון מהעשרה דבזה ודאי מבטל השראת השכינה:

6 - פרי מגדים א"א צג:א'

ומיהו אנו מתפללין וקורים פסוקי דזמרה מקודם (שיעור פסוקי דזמרה חצי שעה) ואח"כ ברכות וק"ש ושוהה מעט קודם שיתחיל פסוקי דזמרה הוה קרוב לשעה כמו חסידים.

7 - משנה ברורה סימן צג ס"ק א'

שעה אחת - תר"י הוכיחו מגמרא דאע"ג דבכל מקום דאמרינן שעה פי' שעה מועטת הכא פי' שעה אחת מי"ב שעות ביום ומיהו זה לחסידים ולשאר עם די בשעה מועטת שישאה קודם שיתחיל שהוא כדי הילוך ח' טפחים כמש"כ בסימן צ' סוף ס"כ ע"ש. כתב בסדר היום אם יכול להתעכב עד שלא ישאר עשרה בבה"כ טוב לו ע"ש טעמו גם כי הישיבה בבה"כ הוא מצוה בפני עצמה:

8 - רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד הלכה טז

כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפלה כדי לכוין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו, לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר, חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה.

9 - ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילה סימן צג סעיף ד

וגם הטור כתב וז"ל ובבואו להתפלל ישא מעט וכו' אבל רבינו הב"י כתב בסעיף א' ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל כדי שיכוין לבו למקום ושעה אחת אחר התפלה וכו' עכ"ל והוא נגד הרמב"ם והטור שלא הצריכו לנו שעה אך כונתו נ"ל משום דשם שעה כולל גם מעט גם הרבה לפיכך לא חש בזה ודרכו לקצר אבל אין כונתו לשעה ממש [עמג"א סק"א ולפמ"ש אתי שפיר] ויש מי שמצריך דוקא שישיב וישהה דע"י ישיבה מתיישב יותר בכונת התפלה ואין לישראל כיון דדין זה הוא מפני הכונה וא"כ לפי דברי הטור וש"ע דעתה אין מכוונים כל כך למה צריכים לשהות דאין זה שאלה דודאי אנו מצווים לעשות כל טצדקי שאפשר לבא לידי כונה ואם לא יועיל הרי לא ייק וא"א לפטור עצמינו מזה

10 - אליה רבה סימן צג

והנה בלחם חמודות שם דיקדק מטור ורמב"ם דדוקא ישיבה מעט בעינן עי"ש. ולענ"ד משמע כרמב"ם פי"א מה' תפלה [ה"ז] וטור סי' קנ"א [ס"א] דישב לשון שהייה הוא, ואפילו שוהא בעמידה קאמרי, וכ"כ הב"ח. אך אפשר לחלק בטעמו, דהכא ישיבה דוקא בעינן, שע"י ישיבה מתיישב יותר לכווין, ולאחר תפלה כשיושב אין התפלה עליו כמשאוי, משא"כ בשהייה ע"י עמידה, אבל התם דטעמו שיעשה מצוה בבית הכנסת, ובשהייה ע"י עמידה נמי איכא מצוה.

11 - משנה ברורה סימן צג ס"ק ה'

ומ"מ אם עסק בפלפול הלכה והתחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם ובפרט עכשיו שאין מכוונים כ"כ בתפלה ולא הזהירו אלא לכתחלה שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה:

12 - פרי מגדים אשל אברהם צג:ב

וודאי למי שיוכל טוב להתפלל מתוך הסידור שלא להבליע נקודה אחת

13 - משנה ברורה סימן צו ס"ק ט

להתפלל מתוכו - ונמצא באחרונים שאף בחזרת הש"ץ נכון הוא שיהיה הסידור פתוח לפניו להיות אזינו פקוחות על מה שאומר הש"ץ:

14 - ספר אשי ישראל פרק יא הערה ז'

ועיין חפץ חיים בסוף ספרו שם עולם בהשמטות דראשון לכל צריך שיתפלל מתוך סידור ועכ"פ בתפילת שמו"ע ע"ש מה שהאריך. ועיין בספר אבן שלמה פרק ט' הערה ב' בשם הגר"א על הפסוק "ובבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה" ר"ל להתפלל מתוך סידור.

15 - משנה ברורה סימן צה ס"ק ה'

למטה לארץ - ואותן המגביהים ראשיהם ועיניהם למעלה כמביטים על הגג המלאכים מלעיגים עליהם [ס"ח סי"ח] וכתב הפמ"ג שאין לעשות תנועה משונה וביחיד רשות ולא בצבור ובפרט להרים קול וכדומה. כתבו האחרונים שכל מי שאינו עוצם עיניו בשעת תפילת י"ח אינו זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו אך אם מתפלל בסידור ועיניו פקוחות כדי לראות בו לית לן בה. ועיין לעיל בסימן צ"א סק"ו במ"ב:

16 - ביאור הלכה סימן צה

צריך שיכוף וכו' עיניו למטה לארץ - עיין במ"ב שכל מי שאינו עוצם עיניו כו' הוא משכנה"ג המובא בבה"ט ועיין בספר מאמר מרדכי שכתב דמדין התלמוד אין איסור בעיניו פתוחות רק שיהיו עיניו למטה כלפי ארץ וראיה מלעיל סימן צ' סכ"ג אך לפי מה שכתבו האחרונים בשם הזוהר דצריך להעצים עיניו בשעת תפילה נראה שהזוהר הקדוש

חולק בזה על תלמודא דידן עי"ש ובח"א כלל כ"ב דין י"א משמע דעיקר האיסור אף לפי הזוהר הוא דוקא כשמסתכל בעיניו הפתוחות אז בשאר דברים אבל אם עיניו למטה כלפי ארץ ואין מכיון אז להסתכל בד"א לכו"ע שרי] שהרי הח"א שם כתב מקדים עליו מה"מ והוא מהזוהר] ולא פליגי כלל ומ"מ לכתחילה נכון להחמיר לעצום עיניו כדי שלא יסתכל בד"א:

17 - שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צח סעיף א'

המתפלל צריך שיכוין בלבו (א) פירוש המלות שמוציא בשפתיו; ויחשוב כאלו שכונה כנגדו; ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו; ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל, ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות. וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה. וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש. הג"ה: ויחשוב קודם התפלה מרומויות האל יתעלה וצפלות האדם, ויסיר כל תענוגי האדם מלבו (הר"י ריש פרק חין עומדין). ואסור לאדם לנשק זניו הקטנים צצהכ"ג, כדי לקצוע זלזול שאין להצב כאהצת המקום (זנימין זאז סי' קס"ג ואגודה פי' כילד מזרכין).

18 - משנה ברורה סימן צח ס"ק א

ואל יכוין האדם בשמות ויחודים רק יתפלל כפשוטו להבין הדברים בכונת הלב אם לא מי שהוא בא בסוד ד' ויודע לכיון ביה בלבה ורעותא ודחילו דאל"ה ח"ו מקלקל בזה הרבה עיין מ"א בשם הזוהר ובתשובת רש"ל סימן צ"ח כתב באורך והעיד על הר"ש שאמר אחרי שלמד סתרי הקבלה שהוא מתפלל כתינוק בן יומו. ועיין בפני יהושע ר"פ א"ע שכתב דאלו הכונות המבוארים כאן בשו"ע א"א לכיון בשעת התפלה רק קודם ובתפלה צריך לכיון פירוש המלות עי"ש:

19 - רבינו יונה ברכות דף ל

אע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו שבשעה שאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג אבל הקב"ה אינו כן אדרבה כשהאדם מתבונן בגדלותו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה מפני שבאמצעותה מתעורר לקיים המצות ושש ונעלס בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו ועל שמחה כזו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה' ביראה ובפסוק אחר עבדו את ה' בשמחה ר"ל תעבדו את ה' ביראה ובאותה יראה תשמחו ותגילו

20 - שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צח סעיף ה

אל יחשוב: ראוי הוא שיעשה הקב"ה בקשתו כיון שכוונתי בתפלתי, כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (שע"י כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכותיו), אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בחסדו. ויאמר בלבו: מי אני, דל ונבזה, בא לבקש מאת ממ"ה הקדוש ברוך הוא, אם לא מרוב חסדו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו.

21 - שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צה

סעיף א

יכוין רגליו זה אצל זה בכיון, כאלו אינם אלא א' להדמות למלאכים דכתיב בהן: ורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ז) כלומר: רגליהם נראים כרגל אחד (וי"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קרוב והגשה לדבר שצריך לעשות) (רוקח).

סעיף ב

* צריך שיכוף ראשו מעט, שיהיו א עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש, ובלבו יכוין למעלה לשמים.

סעיף ג

מניח ידו על לבו כפותין, (פירוש כקשורין) הימנית על השמאלית, ועומד כעבד לפני רבו, באימה, ביראה ובפחד, ולא יניח ידיו על חלציו, מפני שהוא דרך יוהרא (וע"ל ריש סי' צ"ז).

22 - ערוך השולחן אורח חיים הלכות תפילה סימן צא סעיף ז

וכתבו רבותינו בעלי הש"ע בסעיף ו' דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים ובעת הזעם יש לחבק הידים בשעת התפלה כעבדא קמי מאריה ובעת שלום יש להתקשט בבגדים נאים להתפלל עכ"ל וכבר כתבנו מזה וחיבוק ידים הוא שחובק אצבעות ידיו זה בשל זה כאדם ששובר אצבעותיו כשמצטער ויש מהחכמים שהיו עושים כן גם בעת שלום [ר"ב בשבת י']. ומ"מ יש לזיזר שלא לחבוק אצבעותיו בעת שלום כי בזה מוריד דין על עצמו אלא יניח ידיו זע"ז כפותין [הגר"ז] ואין טבעי בני אדם שוים בזה ויש שקשה עליהם להתפלל באופן זה אלא מניחים הידים על הסטענדע"ר או על הדף הדבוק בכותל ואין כלל קבוע בזה וכל אחד יעשה כפי מה שמוטב לו להתפלל באופן זה ולא יתפלל בבתי ידים [האנטשור"ד]:

23 - מגן אברהם סימן תרי ס"ק ה

דוגמת מלאכי - ולפ"ז אין הנשים לובשין לבנים דאין יכולים להיות כמלאכים דעיר גברי' כתיב כמ"ש מט"מ גבי טבילה ומ"מ הקיט"ל יכולים ללבוש שיכנע לבם, אפי' מי שלובש שק מחמת תשובה אסור ללבוש ביה"כ (ס"ח תרט"ו ר"ש הלוי סימן ו'), איתא בילקוט שופטים דף ט' ע"א לעשות פתילות עבות בבה"כ להרבות אורן:

24 - בית יוסף אורח חיים סימן צה

והטעם שצריך לכיין את רגליו נראה שהוא לפי שכיון שעומד לדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף מלבו ולדמות כאילו הוא מלאך משרת ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב טעם אחר שהוא רמז שנסתלק ממנו התנועה לברוח ולא להשיג שום חפץ מבלעדי יי':

25 - זוהר פרשת פנחס (הו"ד בכף החיים מח:ט)

מאי הו"ד דכל עמין דעלמא לא נענועא אלא ישראל בלחודייהו דכד לעאן באורייתא מתנענין הכא וכו' נשמותיהן דישראל אתגזר מגו בוצינא קדישא דדליק דכתיב "נר ה' נשמת אדם" והאי נר בשעתא דאתאחיד בגו אורייתא דלעילא לא שכ"ך נהורא עלי' אפילו רגעא חדא אלא מתנענא נהורא לכאן ולכאן וכו' נשמתא דעמין מדעכין כקיש בלא נהורא וכו'

26 - ספר הכוזרי מאמר ב אות עט - פ

עט. אמר הכוזרי: אשאל אותך התדע למה מתנועעים היהודים בקריאת העברית. פ. אמר החבר: אמרו, כי בעבור העיר החום הטבעי, ואיני סבור שהוא אלא מצד הענין שאנחנו בו, כי מפני שיכולים לקרוא רבים מהם פה אחד היה אפשר שיתקבצו עשרה מהם או יותר על ספר אחד, ובעבור זה היו ספרינו גדולים, ויצטרך כל אחד מהעשרה שיטה עם העתים לעיין התיבה, וישוב, והוא נוטה ושב תמיד מפני שהספר בארץ, והיה זה הסבה הראשונה, ואחר כך שב מנהג מפני ההסתכלות והראיה ולהדמות כאשר הוא טבע בני אדם. וזולתנו קורא כל אחד בספרו ומקרבו אל עיניו או יקרב הוא אליו כפי רצונו, מבלי שיצר עליו חבירו, ואיננו צריך שיטה וישוב...

27 - סידור יעב"ץ סולם בית אל דף יב ע"ג אות ד'

ש"מ שהוא מנהג פשוט בישראל בימי קדם שכל מנהגן תורה ולא ערער עליו וכו'... אע"פ שהוא דחה סברא זו היא עיקר לענ"ד, ומ"ש בו החבר מדעת עמו הוא רחוק מאד] כי בודאי מתעורר החום הטבעי ע"י ההתנועעות והוא המעורר ומקיץ לנפש מתרדמה שתתיישר בקריאת דברי תורה וקדושה ולכן לתפלה תכין הלב אל הכוונה הנכונה ותגרום התעוררות עליון וכו' דכך הוא דרך ומנהג בעלי מלאכה ועסר הזרזים המתניישים בפעולותיהם להתנועע ולהרגיש כל אבריהם שיהיו מזומנים בחשק והסכמה אחת להעזר בהוצאת פעולתם לאור בשליות ובאמת עכ"ל.

28 - משנה ברורה סימן צה ס"ק ז'

באימה - ויש להתנועע בשעת תפלה משום כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך [פר"ח בשם כמה פוסקים וכן הסכים במגן גבורים]:

29 - שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן קיג

חדא, בתפלה יאות אמרין כי אני מודה ובא שאסור לנענע גופו בשעה שאדם מתפלל +עדיין בהגהת מהרמא"י ז"ל לש"ע טא"ח סימן מ"ח+ לא נאמר כל עצמותי תאמרנה אלא שבחו של מקום כדכתיב ה' מי כמוך, אבל בתפלה למדנו בה כמה הלכאתא גבראתא מקראי דחנה וזו לדידן אחת מהן, דכתיב רק שפתיה נעות רק מעוטא הוא, ואי לאסור השמעת הקול הרי בפירוש נאמר וקולה לא ישמע הא אינו ממעט אלא תנועת הגוף, וכן כתיב בחיות הקדש בעמדם תרפינה כנפיהם אלמא בתפלת העמידה צריך להשבית הכנפים וה"ה לכל הגוף מן התנועה והעופפות, וכן בדין שהתפלה תהא מעמקי הלב וכתוב תכין לבם תקשיב אזנך; ומנהג ותיקין לנוע מעט בחותמי הברכות בלבד מעין מה שאנו מתנועעים בקדושה על שם וינעו אמות הספים אף כאן אסמכוה אקרא דכתיב מפני שמי נחת הוא, ויש בזה ובזה שבחו של מקום, אבל בכלל הברכות מנוחת הגוף נחא טפי בין בראשונות בין באמצעיות ואחרונות דבכלהו שם תפלה חד הוא.

30 - סידור יעב"ץ שם

אכן עדיין צריך למודעי ולהודיע פשר דבר כי בודאי אין נכון להתנועע מאד כמשתגע ולא להיות כבד כאבן [דלא תנן אלא בכובד ראש כפוף ונכנע ואין כבדות הגוף במשמע] דומם עיף יגע, אלא בנחת ולאט באופן שנוגע לנפש לעוררה ובכבוד ומורא למקום אינו פוגע ובזה קיימנו קצת דברי הרמ"ע עכ"ל.

31 - משנה ברורה סימן מח ס"ק ה

בשעה שמתפללים - ויש פוסקים שחולקין ע"ז ואומרים דבתפלה אין להתנועע ורק בפסוקי דזמרה וברכת ק"ש ולימוד התורה אפילו שבע"פ המנהג להתנועע. וכתב המ"א ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. והכל לפי מה שהוא אדם אם מכיון היטב ע"י תנועה יתנועע וא"ל יעמוד כך ובלבד שיכוין לבו. וקצת מתנועעים תנועה משובשת שהגוף עומד על עמדו רק בראש הופך פעם לימין ופעם לשמאל דרך גאוה אין לעשות כן.

32 - רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד

הלכה א

חמשה דברים מעכבין את התפלה אע"פ שהגיע זמנה, טהרת ידים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופאים אותו, וכוונת הלב.

הלכה טו

כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה כ אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה, מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ואח"כ יתפלל.

הלכה טז

כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפלה כדי לכוין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו, לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר, חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה.

33 - רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה א

מי שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה, א ואם כיון את לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך

34 - חידושי רבינו חיים הלוי הלכות תפלה פ"ד הל"א

ונראה לומר דתרי גווני כוונות יש בתפילה האחת כוונה של פירוש הדברים ויסודה הוא דין כוונה ושנית שיכוון שהוא עומד בתפלה לפני ה' כמבואר בדבריו פ"ד שם ז"ל ומה היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו עומד לפני השכינה. ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה רק שהוא מעצם מעשה התפלה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפלה דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל וכאלו דלג מלות אלה והלא ודאי דלענין עצם התפלה כל הי"ט ברכות מעכבין. ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו ויודע שהוא עומד בתפלה אלא שאינו

יודע פירוש הדברים שזה דין מסוים רק בתפלה לבד הוספת דין כוונה. בזה הוא דאיירי הסוגיא דברכות דף לד: המתפלל צריך שיכוון לבו בכל הברכות ואם איונו יכול לכוון את לבו בכולם יכוון באחת מהן, אמר ר' חייא א"ר ספרא משום חד דבי רב באבות. ובאמת דגם בדין כוונה תרי דינים יש בזה, חדא דין כוונה שמכוון לעשות המצוה והי מדין כוונה של כל המצות דקי" מצות צריכות כוונה. ובזה אין חילוק בין ברכה ראשונה לשאר התפלה כיון דהוא דין הנוהג בכל המצות וכשאר המצות דכל המצוה כולה צריכה כוונה ולא מהני כוונת מקצתה הכי נמי בתפלה דכוונה כולה צריכה כוונה. וזהו שפסק כן הרמב"ם דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפלה מעכב בכל התפלה כולה והיינו מתרי טעמי חדא משום דבלאו הכי הוי מתעסק ועוד משום דין מצות צריכות כוונה דתרווייהו מעכבי בכל התפלה כמו בכל המצות. ורק בכוונת פירוש הדברים דהוא דין מסוים רק בתפלה בזה הוא דקי"ל דלא מעכבא רק בברכה ראשונה דאבות וכמבואר בהסוגיא דברכות דף לד.

והנה בפ"ד גבי כוונת שידע שהוא מתפלל כתב הרמב"ם ז"ל כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה, מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו, ובפ"י שם לא כתב הרמב"ם רק חד גונא מי שהתפלל ולא כיון לבו יחזור ויתפלל בכוונה ואינך תרי בבי שימוד דעתו אם יכול לכוון וכן הא דבלא כיון הוי כלא התפלל השמיט. ונראה דדעת הרמב"ם דשני מחלקות הן בתפלה זאת הכוונה שהוא מכוון ומכיר שהוא עומד בתפלה דזה הוי משום דין מתעסק ומשום דין מצות צריכות כוונה דזה הדין והעיכות הלא נוהג בכל התורה ובכל המצות לחוד. וכוונת פירוש המחלות לחוד. ותרי גווני חיובי המה בתפלה מחויב הוא לכוון שהוא עומד בתפלה משום דלא נשיא תפלה משאר מצות ומחויב הוא בכוונת פירוש הדברים משום חובת כוונה המסויים רק בתפלה ושני החיובים אין מעכבין זה את זה אלא דיוצא מזה ממילא דאם הוא מתעסק או חסר לו דין כוונה של כל המצות א"כ הרי בטל עיקר המצוה וממילא דהרי הוא כלא התפלל ואם אינו יכול לכוון אל יתפלל כיון דאין זה תפלה כלל אכן בחובת כוונה של פירוש הדברים כיון דהויא מסוימת רק בתפלה ע"כ אמרינן דאע"ג דאינו יכול לקיימה מ"מ שפיר חיילא עליה חובת תפלה שיעשה אותה ככל המצות ואית בה דין תפלה.

35 - חזון איש בגליונות לחידושי הגר"ח

זהו דבר שאי אפשר דבשעה שמתעשת ולבו מהרהר בדבר מן הדברים ודאי יש כאן היסח הדעת מכוונת שכתב הר"מ וכמר אמרו ב"ב קסד: דעיון תפלה אין אדם ניצול מהם בכל יום, ואמרו נחזיק טיבותא לרישא כמש"כ תו' שם מהירושלמי, ואפשר כוונת הגאון ז"ל בשעה שעומד להתפלל וכל התפלה סתמא כלשמה, וא"כ לא שייך לדון אי סגי באבות, ולו"ד הגאון ז"ל י"ל דהר"מ פ"ד בעיקר התפלה איירי וענינה, אבל שיעור שחייבו חכמים לעכב פירש בפ"י וכן בגמרא לא תנינא בחד דוכתא ויש בדברי הר"מ העת מאמרי חז"ל בהפלגת הכוונה אבל אין כולם מעכבים, ואם עמד מתוך הלכה שאינה פסוקה אינו חוזר ומתפלל וכן כיו"ב וכל אדם העומד להתפלל לא שייך בו מתעסק דלעולם יש בו ידיעה כהה שהוא תפלה לפניו יתברך אלא שאין לבו ער כל כך ובידיעה קלושה סגי דיעבד אלא שאינה רצויה ומקובלת כל כך.

36 - שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן א

והנה התוס' במס' ר"ה ט"ז ע"ב בד"ה ועיון, הביאו מהירושלמי ברכות פ"ב ה"ד א"ר חייא רבא מן יומא לא כוונת אלא חד זמן בעית מכוונת וכו' שמואל אמר אנא מנית פרחייה ר' בון בר חייא אמר אנא מנית דומסיה וכו' עיי"ש, ונראה דצריכים לומר לפ"ז שאין הדברים כפשוטם, או רק חשבו מחשבות אלה ולא אמרו כלום באותה שעה. אבל צ"ע ממה שאמרו בגמ' ובשו"ע /או"ח/ סי' ס"ד סעיף ד' היה עומד בוכתבתם שבפרשה שניה דאם התחיל למען ירבו ימיכם א"צ לחזור דסירכיה נקט ואתא, ותלינן דמסתמא אמר כפי הרגל לשונו לומר למען ירבו אחר וכתבתם שבשניה, וכמדומה דהאי דינא לא משכחת אלא במי שקורא ולא ידע כלל שהוא קורא דחשיב כמתעסק ואפי"ה יצא ידי קריאת שמע, ומשמע מזה שגם לענין מתעסק מועיל מה שנתכוין בתחלה וצ"ע. ומ"מ נראה דכ"ז דוקא למי שעושה מעשה ומדבר בפיו דשפיר אמרינן דכמו דמהני לענין כוונה מהני נמי להחלק שמדבר ואינו יודע כלל שמדבר, אבל מי ששומע מאחרים ונתכוין לצאת אם באמצע לא שמע חלק מהדברים שמעכבים גם בדיעבד וכ"ש בסוף הברכה דבכה"ג אפילו אם שמע את קול המדבר אך לא נתן כלל אל לבו לשמוע את התיבות מסתבר דאף להסוברים דיצא אע"פ שאינו מבין מ"מ בכגון דא לא יצא.

37 - שו"ת יביע אומר חלק ג - אורת חיים סימן ח ד"ה אולם ראיתי

אולם ראיתי בחי' רבינו חיים הלוי מבריסק (בפ"ד מה' תפלה), שכ' להסביר דברי הרמב"ם בזה, שיש ב' ענינים בכוונת התפלה. האחת כוונת פירוש הדברים והמלות לחוד, ויסודה הוא דין כוונה. והשנית שיכוין שהוא עומד

בתפלה לפני ה', שאינה מדין כוונה, רק שהוא מעצם מעשה התפלה. ואם אינו רואה את עצמו שעומד בתפלה לפני ה' אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק שאין בו דין מעשה כלל. ולכן כוונה זו מעכבת בכל התפלה, שבמקום שהיה כמתעסק דינו כאילו לא התפלל כלל, וכאילו דילג תיבות אלה, והא ודאי דלענין עצם התפלה כל ה"ט ברכות מעכבין. ובהכי מיירי הרמב"ם (בפ"ד הט"ו), וכמ"ש אח"כ (בהט"ז), כיצד היא הכוונה, שיפנה את לבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה. ע"כ. והואיל וכוונה זו מדין מתעסק, ומדין מצות צריכות כוונה, שנוהגים בכל התורה ובכל המצות, היא לעיכובא. ולכן אם התפלל בלא כוונה זו הו"ל כאילו לא התפלל כלל וחוזר ומתפלל. וכן צריך לאמוד דעתו שאם אינו יכול לכוין אסור לו להתפלל. אבל בפרק יו"ד /י/ מה"ת =מהלכות תפלה= מיירי בכוונת פירוש המלות, שהוא רק בתפלה ולא בשאר מצות, ולכן אף אם אינו מקיימה חיילא עליה חובת תפלה. והרי להרמב"ם עצמו מצות תפלה מה"ת, ואף להחולקים עליו היינו רק בחיוב תפלה אבל קיומה וענינה הוי מה"ת לכ"ע, וכיון דמה"ת היא תפלה אף בלא כוונת פי' הדברים, גם אם לא יוכל לכוין בזה צריך להתפלל. ורק אם יוכל לכוין אלא להתפלל בלא כוונה יחזור ויתפלל משום הך כוונה שחיובה מדבריהם. ולכן לא כ' הרמב"ם בפרק י' שימוד דעתו אם יכול לכוין, וכתב רק שיחזור ויתפלל. עכת"ד. ולפ"ז הרמב"ם תנא ופליג ע"ד התוס' והרא"ש הנ"ל, דסברי שאף לענין כוונת פי' הדברים צריך לאמוד דעתו, אם יכול לכוין באבות יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ולפע"ד יש להקשות מהגמרא (ברכות ל:), ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי. א"ל ר' זירא מ"ט עביד מר הכי, אילימא משום דלא כוין מר דעתיה, והא"ר אלעזר לעולם ימוד אדם א"ע אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל, אלא דלא אדכר מר דריש ירחא (יעלה ויבא). והתניא וכו'. ע"ש. ואם איתא לדברי הגאון מבריסק, אמאי קאמר אלא דלא אדכר דריש ירחא, ותיפוק ליה דבכוונה גופא יש חילוק בין פי' הדברים ובין כוונת עמידתו בתפלה לפני השי"ת ונהי דלענין כוונת עמידתו בתפלה חייב לאמוד דעתו, אבל בכוונת פי' הדברים א"צ אומד, ולעולם חייב להתפלל. ולכן הוא חוזר ומתפלל מכיון שלא כוין באבות. א"ו שאין חילוק בזה, ולעולם צריך אומד, ולא היה לו להתפלל אם לא שאמד דעתו בתחלה דשפיר מצי מכיון באבות. וכד' התוס' והרא"ש.

38 - משנה ברורה סימן קא ס"ק ב

שיכוין - היינו [ב] פירוש המילות ע"כ מה נכון מאוד להמונים שילמדו פירוש המילות של כל התפלה ועכ"פ של ברכת אבות ומודים בודאי יש חיוב עליו לידע ביאורו:

38א - בית יוסף אורח חיים סימן קא

כתוב בסמ"ק (ס"י יא ט). אם אינו יכול לכוין בכל ברכות י"ח יכוין באבות ומודים ואם אינו יכול לכוין בשניהם יכוין באבות עד כאן וצריך תלמוד מנין לו דעדיף מודים טפי משאר ברכות:

38ב - ב"ח אורח חיים סימן קא

כתב הרב רבי אליעזר וכו'. נראה דטעמו דחתימת הברכה הן סיפור שבחיו יתברך וראוי שיכוין את לבו יותר בסיפור שבחיו ממה שיכוין בשאלתו וכן כתב הסמ"ק ריש סימן י"א דלאחר שהביא דברי ר"א כתב וכן הדין נותן כי מי שמכוין בשאלתו ולא יכוין בשבחיו של הקב"ה מחייב את עצמו עכ"ל ונראה שמוזה הטעם כתב לשם הסמ"ק שאם אינו יכול לכוין בכל הברכות של י"ח יכוין באבות ובמודים ואם אינו יכול לכוין בשניהם יכוין באבות ע"כ וכתב ב"י וצריך תלמוד מנין לו דעדיף טפי מודים משאר ברכות ולפע"ד נראה דטעמו לפי שברכת אבות היא תחלת שלש ראשונות שמסדר שבחיו מקודם שישאל צרכיו ומודים היא תחלת שלש אחרונות לאחר שקיבל פרס מרבו דמשבחו והולך לו ולפיכך תקנו שיהא שוחה באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף וא"כ ודאי כי היכי דהצריכוהו לכוין באבות על כל פנים הכא נמי במודים ומאי דהזכירו בגמרא אבות אינו אלא דבדיעבד אפילו לא כיון אלא באחת שהיא אבות יצא ואין צריך לחזור אבל לכתחלה צריך לזוהר במודים כמו באבות דאידי ואידי שבחיו נינהו:

39 - ביאור הלכה סימן קא

המתפלל וכו' - זה איתא אפילו למ"ד לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות אין צריכות כונה דשם היינו לצאת ידי המצוה משא"כ בזה דענינו הוא שלא יכוין בדברים אחרים בעת התפלה. ומשמע מלשון הרשב"א המובא בב"י לעיל בסימן ס"ג ד"ה כתב דיש לזוהר באבות שלא יהא לבו פונה באמצע הברכה לדברים אחרים ואפילו אם בעת שיאמר אח"כ התיבות של הברכה יחזור ויכוין כן משמע לכאורה שם מפשטות לשונו אף דיש לדחות קצת ויש לעיין לענין דיעבד ועכ"פ לכתחלה יש לזוהר בזה מאוד:

40 - טור אורח חיים הלכות תפלה סימן קא

כתב הרב רבי אליעזר שירגיל אדם עצמו שיכוין לפחות בחתימה של כל ברכה שיש בהן מאה ושלוש עשרה תיבות כמו שיש בתפלת חנה ומאה ושלוש עשרה פעמים לב בחומש לומר שצריך בהן כוונת הלב

41 - שו"ת ארץ צבי סימן כב ד"ה אמנם

אמנם גם לזה מצאתי בס"ד רפואה מה"ת והוא לדעת תוס' פסחים קטו. הובא בהדמת ספר אגלי טל דאף למ"ד מצ"כ מ"מ גם בלא כונה שם מצוה עליה עיי"ש וא"כ מי שא"א לו לעשוות מצוה בכונה חייב עכ"פ לעשוותה בלא כונה דאע"ג דכונה מעכבת ואם יכול צריך לחזור ולעשוותה בכונה מ"מ כיון דגם בלא כונה שם מצוה עלה בודאי חיוב גמור עליו לעשוות עכ"פ בלא כונה וה"ה בנ"ד לענין תפלה אף מי שאין בידו לכוון מוטב להתפלל בלא כונה משלא להתפלל כלל, ובמלחמות דף פג דר"ה מבואר דכוונת הלב וכוונת מצוה דין אד להם עיי"ש והו"א תמה עליו ובס"ד מצאתי ראיה לרמב"ן ז"ל בהקדמה לתקוני הזנר וז"ל ובגין דא כוונה דאיהו מחשבה צריך לאקדמה למצוה ובדי"ד שוויה רבנן כוון מחשבתא דצלותא בברכה קדמאה דהכי אוקמוה אם לא כוון בברכה ראשונה חוזר לראש עכ"ל נראה בעליל דכוונת הלב באבות הוא מצד כוונת מצוה כמו כל מצוה דצריכה כונה וכונה באבות הוא כמו כונה לפני המצוות וראה זה חדש עוד ראיה להמלחמות ד' מתוספתא פ"ב דר"ה ומי שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם כוון לבו יצא ואם לאו לא יצא וכו' שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך וקרא זה בכוונת הלב קאי ולא בכוונת מצוה הנה דשניהם שוין ושקולין וא"כ כמ"ש לענין כוונת מצוה דגם בלא כונה שם מצוה עליה ה"ה בלא כוונת הלב באבות